

Правове регулювання діяльності профспілок

Сенько А.Р.¹, Глас Т.В.², Гаврилюк В.І.³

Опубліковано	Секція	УДК
01.01.2026	Право	349.2

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17907406>

Анотація. У статті комплексно досліджено правове регулювання діяльності професійних спілок в Україні, визначено їх місце та роль у системі соціального партнерства, а також проаналізовано ключові проблеми й виклики, що постають перед профспілковим рухом у сучасних умовах. Автором здійснено багатовимірний аналіз нормативно-правової бази, включно з конституційними гарантіями свободи об'єднання, спеціальним законодавством про профспілки та міжнародними стандартами МОП, що забезпечують фундаментальні права профспілкових організацій. Окремо висвітлено особливості правового статусу профспілок різних типів – загальних, галузевих і спеціалізованих, зокрема тих, що діють у правоохоронних органах, де існують специфічні обмеження щодо страйків та протестної діяльності.

Стаття охоплює теоретичні й практичні аспекти реалізації профспілками своїх повноважень у сфері колективних переговорів, контролю за дотриманням трудового законодавства та участі у вирішенні колективних трудових спорів. Значну увагу приділено ролі профспілок у тристоронньому соціальному діалозі, їхній репрезентативності та впливу на формування державної соціально-економічної політики, зокрема через діяльність Національної тристоронньої соціально-економічної ради.

Особливий інтерес становить історичний екскурс, присвячений Будинку профспілок у Києві як символу українського профспілкового руху та прикладу вразливості профспілкової інфраструктури під час суспільно-політичних криз. Наведені приклади свідчать про необхідність розробки додаткових правових механізмів захисту майна та діяльності профспілкових організацій у надзвичайних умовах.

Зроблені у статті висновки вказують на необхідність модернізації профспілкового законодавства, цифровізації профспілкової діяльності, розширення механізмів участі у соціальному діалозі та адаптації профспілкового руху до сучасних економічних реалій, включно з ринком гнучкої зайнятості. Результати дослідження мають практичне значення для формування державної політики у сфері праці, діяльності профспілкових органів та розвитку системи соціального партнерства в Україні.

**Науковий керівник: Остапенко Л.О. професор кафедри цивільного права та процесу Навчально- наукового інституту права, психології та інноваційної освіти, доцент Національний університет «Львівська політехніка» доктор юридичних наук, професор*

¹ Студентка II курсу бакалаврату Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національний університет «Львівська Політехніка»

² Студентка II курсу бакалаврату Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національний університет «Львівська Політехніка»

³ Студентка II курсу бакалаврату Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національний університет «Львівська Політехніка»

Ключові слова: профспілки, гарантії діяльності, конституційні права, тристороння співпраця.

Legal regulation of trade union activities

Annotation. The article comprehensively examines the legal regulation of trade unions in Ukraine, defines their place and role in the social partnership system, and analyzes the key problems and challenges facing the trade union movement in the current environment. The author conducts a multidimensional analysis of the regulatory framework, including constitutional guarantees of freedom of association, special legislation on trade unions, and ILO international standards that ensure the fundamental rights of trade union organizations. The article highlights the peculiarities of the legal status of different types of trade unions – general, sectoral, and specialized, in particular those operating in law enforcement agencies, where there are specific restrictions on strikes and protest activities.

The article covers the theoretical and practical aspects of trade unions exercising their powers in the field of collective bargaining, monitoring compliance with labor legislation, and participating in the resolution of collective labor disputes. Considerable attention is paid to the role of trade unions in tripartite social dialogue, their representativeness and influence on the formation of state socio-economic policy, in particular through the activities of the National Tripartite Social and Economic Council.

Of particular interest is the historical overview devoted to the Trade Union House in Kyiv as a symbol of the Ukrainian trade union movement and an example of the vulnerability of trade union infrastructure during socio-political crises. The examples given demonstrate the need to develop additional legal mechanisms to protect the property and activities of trade union organizations in emergency situations.

The conclusions drawn in the article point to the need to modernize trade union legislation, digitize trade union activities, expand mechanisms for participation in social dialogue, and adapt the trade union movement to modern economic realities, including the flexible employment market. The results of the study are of practical importance for the formation of state policy in the field of labor, the activities of trade union bodies, and the development of a social partnership system in Ukraine.

Keywords: trade unions, guarantees of activity, constitutional rights, tripartite cooperation

Вступ

Профспілки в Україні є важливим інститутом громадянського суспільства, що захищають трудові, соціально-економічні права та інтереси працівників. Їхня діяльність регулюється Конституцією України, Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», а також міжнародними стандартами МОП. У сучасних умовах воєнного стану та економічної кризи роль профспілок набуває особливого значення, однак правове регулювання містить низку прогалин, що ускладнюють їхню діяльність.

Актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації профспілкового законодавства до нових викликів, зміцнення соціального діалогу та підвищення ефективності захисту прав працівників. Теоретичні аспекти правового статусу профспілок досліджуються в працях Л. П. Амелічевої, Г. О. Куртакової, Н. М. Полховської та інших.

Метою статті є аналіз правового регулювання діяльності профспілок, їхнього статусу в системі соціального партнерства, гарантій діяльності та перспектив розвитку на основі чинного законодавства та наукових джерел.

Матеріали та методи. Дослідження базується на аналізі нормативно-правових актів, наукових публікацій, дисертаційних досліджень та матеріалів офіційних органів.

Застосовано методи правового аналізу, порівняльного правознавства, узагальнення та систематизації.

Результати

Правове регулювання діяльності профспілок в Україні ґрунтується на ст. 36 Конституції України, яка гарантує громадянам право на об'єднання у професійні спілки для захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Профспілки не підлягають реєстрації в органах державної влади, що забезпечує їхню незалежність від політичних партій, роботодавців та державних структур. Конституційна норма встановлює, що профспілки діють відповідно до своїх статутів і не потребують дозволу на створення чи діяльність, за винятком випадків, передбачених законом. Ця основа створює фундамент для вільного об'єднання громадян, виключаючи будь-яке попереднє санкціонування з боку держави, окрім обмежень, пов'язаних з національною безпекою чи громадським порядком. Крім того, конституційне положення забороняє обмеження прав профспілок, за винятком випадків, визначених законом, що сприяє їхній автономії в організації внутрішньої діяльності та прийнятті рішень. Норма також передбачає рівність усіх профспілок перед законом, незалежно від їхньої ідеологічної орієнтації чи форми власності підприємства, де вони діють. У контексті європейської інтеграції ця стаття узгоджується з принципами Європейської соціальної хартії, що посилює зобов'язання України щодо захисту свободи асоціацій. Практичне застосування конституційного права проявляється в можливості створення первинних, галузевих і всеукраїнських профспілкових організацій без адміністративних бар'єрів, що стимулює розвиток плюралізму в трудових відносинах [3].

Теоретичні проблеми правового регулювання профспілкового руху пов'язані з обмеженнями діяльності в умовах воєнного стану, тиском з боку роботодавців, недостатньою судовою практикою захисту профспілкових прав та необхідністю гармонізації українського законодавства з конвенціями Міжнародної організації праці № 87 (про свободу асоціації та захист права на організацію) та № 98 (про право на організацію та ведення колективних переговорів). Аналіз свідчить про прогалини в механізмах протидії дискримінації профспілкових активістів, особливо на підприємствах з іноземним капіталом, а також про недостатній рівень імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. Це призводить до зниження ефективності профспілок у захисті прав працівників під час економічних криз чи реформ. Наприклад, під час воєнного стану тимчасові обмеження на масові заходи та страйки створюють ризики зловживань з боку роботодавців, які можуть трактувати їх як підставу для ігнорування профспілкових ініціатив. Перспективи розвитку включають посилення судового захисту, створення спеціалізованих процедур розгляду спорів та міжнародне співробітництво для обміну досвідом. Теоретично доцільним є розробка окремого закону про адаптацію профспілкової діяльності в надзвичайних умовах, що передбачатиме альтернативні форми протесту, такі як онлайн-петиції чи медіа-кампанії. Крім того, глобальні тенденції, як-от зростання гнучких форм зайнятості (фріланс, гіг-економіка), вимагають оновлення правових норм для охоплення нових категорій працівників, які традиційно випадають з-під профспілкового захисту [1,2].

Правовий статус профспілок у формуванні системи соціального партнерства включає право на представництво інтересів працівників у відносинах з роботодавцем, участь у колективних переговорах, укладенні колективних договорів та угод на галузевому, територіальному та національному рівнях. Профспілки здійснюють контроль за дотриманням трудового законодавства, умов колективних договорів, а також беруть участь у вирішенні колективних трудових спорів. Цей статус забезпечує профспілкам повноваження ініціювати перевірки на підприємствах, вимагати усунення порушень та осування роботодавця до відповідальності. У системі соціального

партнерства профспілки виступають як рівноправний суб'єкт, сприяючи запобіганню конфліктам через діалог і компроміс. Детальний аналіз показує, що профспілки мають виключне право на ініціювання колективного спору, якщо роботодавець порушує угоду, що включає етапи примирення, медіації та, за потреби, арбітражу. На практиці це проявляється в щорічному моніторингу виконання понад 10 тисяч колективних договорів по країні. Теоретично статус профспілок як партнерів посилює демократизацію трудових відносин, запобігаючи монополізації рішень з боку роботодавців. У контексті децентралізації профспілки на територіальному рівні беруть участь у формуванні місцевих програм зайнятості та соціального захисту, координуючи дії з органами місцевого самоврядування [4].

Роль профспілок у соціальному партнерстві в умовах ринкової економіки полягає в забезпеченні балансу інтересів працівників, роботодавців і держави через тристоронній діалог. Вони сприяють укладенню генеральних, галузевих і регіональних угод, моніторингу виконання зобов'язань та захисту прав працівників у процесі приватизації, реструктуризації підприємств і регулювання оплати праці. Теоретичний аналіз підкреслює, що профспілки адаптуються до ринкових відносин шляхом розвитку переговорних стратегій, участі в тарифних угодах та протидії соціальному демпінгу. Це сприяє стабільності трудових відносин і запобіганню масовим протестам. У ринковій економіці профспілки виконують функцію соціального амортизатора, пом'якшуючи наслідки структурних змін, таких як скорочення штатів чи впровадження автоматизації. Наприклад, у галузевих угодах фіксуються мінімальні стандарти оплати, соціальні гарантії та програми перепідготовки. Теоретично це відповідає моделі скандинавського соціального партнерства, де профспілки впливають на макроекономічну політику. В Україні роль профспілок посилюється в умовах інфляції та девальвації, коли вони лобюють індексацію зарплат і соціальних виплат. Перспективи включають розширення партнерства на неформальний сектор економіки та інтеграцію профспілок у процеси зеленої трансформації, де захищаються права працівників у перехідний період [5].

Історичний аспект правового регулювання діяльності профспілок пов'язаний із Будинком профспілок у Києві – центральною спорудою Федерації профспілок України, яка стала символом профспілкового руху. Під час подій Революції Гідності 2014 року будівля зазнала значних руйнувань, зокрема пожежі на верхніх поверхах, що підкреслило вразливість інфраструктури профспілок до політичних і соціальних криз. Цей випадок ілюструє потребу в додаткових правових механізмах захисту майна та діяльності профспілок у надзвичайних умовах, включаючи страхування об'єктів, спеціальні режими охорони та компенсаційні механізми за збитки, заподіяні внаслідок масових заворушень. Історичний контекст підкреслює еволюцію профспілок від радянської моделі, де вони були інтегровані в державну систему, до незалежних організацій у демократичному суспільстві. Будинок профспілок, побудований у 1970-х роках, слугував центром для з'їздів, конференцій і культурних заходів, символізуючи єдність робітничого класу. Після 2014 року його відновлення стало актом солідарності, а правові аспекти компенсації збитків через суди показали прогалини в законодавстві про захист громадських об'єктів. Теоретично цей інцидент стимулює дискусію про децентралізацію профспілкової інфраструктури та створення регіональних хабів для зниження ризиків [6].

Специфіка правового статусу профспілок працівників правоохоронних органів полягає в обмеженнях на проведення страйків через специфіку їхньої служби, пов'язаної з державною безпекою. Водночас профспілки мають право на участь у службових розслідуваннях, захист прав працівників МВС, Нацполіції, та інших структур, а також на представництво в дисциплінарних комісіях. Теоретичне осмислення цього статусу підкреслює баланс між обмеженнями та гарантіями, необхідними для збереження ефективності правоохоронної системи. Профспілки в цій сфері фокусуються на

соціальному захисті, пенсійному забезпеченні та умовах служби, компенсуючи заборону на страйки альтернативними механізмами діалогу. Наприклад, вони беруть участь у розробці відомчих наказів про соціальні стандарти, моніторингу умов несення служби та захисті від незаконних звільнень. Теоретично цей статус відображає принцип пропорційності обмежень, де заборона страйків виправдана суспільними інтересами, але компенсується посиленими гарантіями, як-от право на судовий захист і участь у атестаційних комісіях. У порівнянні з цивільними профспілками, тут акцент на корпоративній солідарності та професійній етиці. Перспективи – створення спеціалізованих профспілкових комітетів з психологами для підтримки ментального здоров'я працівників [7].

Важливим елементом правового регулювання є участь профспілок у тристоронніх органах соціального діалогу, зокрема в Національній тристоронній соціально-економічній раді, де формується спільний представницький орган репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок. Цей орган забезпечує координацію позицій профспілок на національному рівні, участь у розробці соціально-економічної політики та моніторингу виконання угод. Репрезентативність визначається критеріями чисельності (не менше 500 тис. членів для всеукраїнських об'єднань), охоплення галузей (не менше 50% працівників у сфері) та територій (присутність у більшості регіонів), що дозволяє профспілкам впливати на державну політику в сферах зайнятості, зарплат і соціального захисту. Така структура сприяє інституціоналізації соціального партнерства. На практиці рада розглядає проекти законів про бюджет, мінімальну зарплату та соціальні стандарти, де профспілки блокують антисоціальні ініціативи. Теоретично це відповідає моделі неокорпоратизму, де тристоронність забезпечує консенсус. У цифрову епоху доцільно впровадити онлайн-платформи для засідань і голосувань, що підвищить ефективність [8].

Теоретичні проблеми правового регулювання також охоплюють питання репрезентативності профспілок, їхньої фінансової незалежності, цифровізації діяльності та адаптації до ринкових умов. Відсутність чітких критеріїв репрезентативності на національному рівні ускладнює участь профспілок у тристоронньому діалозі, а обмеження фінансування з боку держави та членських внесків знижує їхню автономію. Розвиток цифрових платформ для комунікації, онлайн-переговорів та збору внесків може посилити ефективність, але потребує правового врегулювання захисту даних і кібербезпеки. Теоретично фінансова незалежність є основою автономії, тому доцільно дозволити профспілкам комерційну діяльність (консалтинг, освіта) без оподаткування прибутку, спрямованого на статутні цілі. Репрезентативність вимагає незалежної верифікації членства через аудит. Адаптація до ринку включає захист прав платформних працівників (Uber, Glovo), що потребує нового законодавства про гнучкі профспілки. Загалом, теоретичний аналіз вказує на необхідність комплексної реформи для посилення ролі профспілок у постіндустріальному суспільстві.

Висновки

Правове регулювання діяльності профспілок в Україні має конституційну основу та розвинену законодавчу базу, однак потребує вдосконалення в частині гарантій діяльності, захисту від тиску роботодавців та адаптації до умов воєнного стану. Профспілки є ключовим суб'єктом соціального партнерства, що забезпечує баланс інтересів працівників, роботодавців і держави.

Власний висновок: ефективність профспілок залежить від рівня їхньої репрезентативності, фінансової незалежності та підтримки з боку держави. Перспективи розвитку – у цифровізації діяльності, створенні єдиної платформи соціального діалогу та посиленні міжнародного співробітництва.

Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення законодавства, підготовки освітніх програм та практичної діяльності профспілок. Подальші дослідження – аналіз судової практики та порівняльне правознавство.

Список використаних джерел

1. Амелічева Л. П. Деякі правові проблеми та перспективи розвитку профспілкового руху в Україні та світі. Актуальні проблеми приватного та публічного права: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, Ломжа - Харків, 29 березня 2024 року.
2. Енґлер-Якуб'як, А., Коваленко, О., Якуб'як, П. Актуальні питання приватного та публічного права / [за ред. А. Енґлер-Якуб'як]. Ломжа: Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі; Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2024. С. 69–72.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.11.2025).
4. Куртакова Г. О. Правовий статус профспілок у формуванні системи соціального партнерства в Україні. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. 2022. № 2 (62). С. 34–43.
5. Куртакова Г. О. Роль профспілок у соціальному партнерстві в умовах ринкової економіки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2023. 258 с.
6. Історична правда.. Пам'яті будинку профспілок. (03.07.2024) URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/53058214f0fdb/> (дата звернення: 06.11.2025).
7. Полховська Н. М. Правовий статус професійних спілок працівників правоохоронних органів: дис. ... д-ра філос. за спец. 081 – Право. Київ, 2024. 249 с.
8. Профспілкові об'єднання. Спільний представницький орган репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні. Офіційний сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради. URL: <https://ntser.gov.ua/profspilky/profspilkovi-obyednannya/> (дата звернення: 06.11.2025).